

**5.6.5. (07.00.09) ИСТОРИОГРАФИЯ, ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ, МЕТОДЫ
ИСТОРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ**
**5.6.5. ТАЪРИХНИГОРӢ, МАНБАЪШИНОСӢ ВА МЕТОДӢОИ ТАДҚИҚИ
ТАЪРИХӢ**
**5.6.5. HISTORIOGRAPHY, KNOWLEDGE OF ORIGINS, METHODS OF
HISTORICAL RESEARCH**

УДК 930

DOI 10.24412/3005-849X-2025-2-43-51

АКАДЕМИК РАҲИМ *Убайдулло Насрулло Каримзода, д.и.т., профессор,*
МАСОВ ВА МАСОИЛИ *сарходими илмии Институти таърих,*
НАЗАРИЯВИИ *бостониносии ва мардуминосии ба номи А. Дониши*
ТАЪРИХНИГОРИИ МИЛЛӢ *АМИТ (Душанбе, Тоҷикистон)*

АКАДЕМИК РАҲИМ *Убайдулло Насрулло Каримзода, д-р истор. наук,*
МАСОВ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ *профессор, главный научный сотрудник Института*
ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ *истории, археологии и этнографии им. А. Дониша*
ИСТОРИОГРАФИИ *НАНТ (Душанбе, Таджикистан)*

ACADEMICIAN RAHIM *Ubaydullo Nasrullo Karimzoda, doctor of History,*
MASOV AND THEORETICAL *professor, chief scientific worker of the Institute of*
ISSUES OF NATIONAL *history, archeology and ethnography named after A.*
HISTORIOGRAPHY *Donish NAST (Dushanbe, Tajikistan)*
e-mail: nasrullokarimovich@mail.ru

Усулҳои асосии методологии фаъолияти илмии академик Раҳим Масов таҳлил шудаанд, ки дар ташаққули таърихнигории тоҷик ҳамчун мактаби мустақили илмӣ нақши калидӣ бозиданд. Бо тақия ба осори навиришудаи ӯ ва дар асоси равиши манбаъшиносии муқаррароти муҳими илмии муҳаққиқ — аз ҷумла талоши ӯ барои дарёфти мантиқи дохилии раванди таърихӣ, озод аз ғишори идеологӣ — мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таваҷҷуҳи махсус ба танқиди ӯ нисбат ба схематизми таърихнигории шуравӣ ва ҷустуҷӯи бознигари нақши омили миллӣ дар таърихи Осиёи Миёна зоҳир мегардад. Р. Масов таърихро ҳамчун натиҷаи таҳлили муназзами сарчашмаҳо мешинохт, ки дар он тафсири илмӣ бар ҳар гуна ҳадафҳои муваққати сиёсати хориҷӣ авлабият дорад. Инчунин аҳамияти мероси илмии ӯ барои наслҳои минбаъдаи муҳаққиқон таъкид шудааст, ки идомаи таҳқиқоти таърихиро дар давраи пасошӯравӣ, аз ҷумла дар доираи фаъолияти Институти таърих, бостониносии ва мардуминосии ба номи А. Дониши АМИТ таъмин менамоянд.

Калидвожаҳо: академик Р. Масов, таърих, таърихнигорӣ, назарияи таърих, методология, таърихнигории тоҷик, принципҳои илмӣ, масоили мубрам, Иттиҳоди Шуравӣ, ҶШС Тоҷикистон, АМИТ

Рассматриваются основные методологические принципы, лежащие в основе научной деятельности академика Рахима Масова, сыгравшего ключевую роль в становлении таджикской историографии как самостоятельной научной школы. На материале опубликованных работ и с опорой на источниковедческий подход проанализированы базовые установки исследователя, в том числе его стремление к выявлению внутренней логики исторического процесса, освобождённого от идеологической нагрузки. Отдельное внимание уделено критике им схематизма советской историографии и попыткам переосмысления роли национального фактора в истории Средней Азии. Р. Масов рассматривал историческое знание как результат системной работы с источником, когда приоритет отдается

аналитической интерпретации, а не внешнеполитическим конъюнктурным целям. Подчёркивается значение научного наследия Р. Масова для последующих поколений исследователей, продолживших развитие дисциплины в постсоветский период, в том числе в профилирующих отделах ИИАЭ им. А. Дониша НАН Таджикистана.

Ключевые слова: академик Р. Масов, история, историография, теория истории, методология, таджикская историография, научные принципы, критические проблемы, Советский Союз, Таджикская ССР, НАНТ

The article examines the main methodological principles underlying the scientific work of academician Rakhim Masov, who played a key role in the development of Tajik historiography as an independent scientific school. Based on the material of published works and relying on the source study approach, the basic principles of the researcher are analyzed, including his desire to identify the internal logic of the historical process, freed from ideological burden. Particular attention is paid to his criticism of the schematism of Soviet historiography and attempts to rethink the role of the national factor in the history of Central Asia. R. Masov considered historical knowledge as the result of systematic work with the source, when priority is given to analytical interpretation, and not to foreign policy opportunistic goals. The importance of R. Masov's scientific legacy for the subsequent generation of researchers who continued the development of the discipline in the post-Soviet period, including in the specialized departments of the A. Donish Institute of Atomic Energy and Evolution of the National Academy of Sciences of Tajikistan, is emphasized.

Key-words: academician R. Masov, history, historiography, theory of history, methodology, Tajik historiography, scientific principles, critical problems, Soviet Union, Tajik SSR, NAST

Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ ҳамеша дар раванди рушди илми таърих ё таърихшиносӣ мавқеи меҳвариро ишғол менамоянд ва, махсусан дар давоми қарнҳои охир дар ин самт мактабу марказҳои зиёди ҷиҳонҳои илмӣ ҷаҳонӣ таҳқиқоти ҷолибу назаррасро ба анҷом расониданд. Мактаби илмӣ таърихшиносии тоҷик, ки ташаккули он ба асри гузашта рост меояд ва он маҳз дар ҷаҳорҷӯбаи таърихшиносии шуравӣ шакл гирифтааст, асосан ба назария ва методологияи аз ҷониби маркази ягона тасдику муқарраргардида таърих менамуд. Барои ҳамин дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ба ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва методологияи илмӣ, махсусан илмҳои ҷомеашиносӣ, аз ҷумла таърих усулан ҷанб муассисаю марказҳои илмӣ эътирофшуда ва ба баррасии ин масоил ваколатдошта машғул мегардиданд.

Пас аз муқаррар шудани назарияи марксистӣ-ленинӣ фаҳмиши ҷомеаи инсонӣ ҳамчун назарияи ягонаи илмӣ ва ҳуқуқон, муҳаққиқон ва, аз ҷумла муаррихонро зарур ва ҳатмӣ буд, ки аз ҷаҳорҷӯбаи материализми таърихӣ ва талаботи муқарраршуда берун наоянд. Баъзе аз он талабот, ба мисли ҳатман овардани иқтибос аз асарҳои асосгузори марксизм-ленинизм ва қарорҳои мақомоти болоии ҳизби Иттиҳоди Шуравӣ ва ё ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар баҳши муқаддамотии ҳамагуна қарорҳои илмӣ-таҳқиқотӣ хусусияти расмӣ ба худ гирифта буданд. Танҳо аз ҷиҳати солҳои 60-уми асри гузашта ба муҳаққиқон, аз ҷумла муаррихон иҷозат дода шуд, ки дар заминаи назарияи марксистӣ-ленинӣ фаҳмиши таърих мавқеи ҳудуд нисбат ба баъзе масоили назариявӣ ва методологӣ ибтидо намоянд. Ин имконият дод, ки дар давраҳои охири мавҷудияти низомии шуравӣ доир ба масоили назариявӣ методологияи илми таърих баъзе асарҳо, аз ҷумла китобҳои М.А. Барг [2; 1; 3; 17, 7], А.И. Ракитов [21; 17, 7], А.В. Гулига [5; 4; - 49 -], Г.М. Иванов [6; 17, 7], И.Д. Ковалченко [8; 17, 7] ва миёнаи солҳои 80-ум нахустин китоби таълими доир ба методологияи таърихи Б.Г. Могилнитский [18] нашр гарданд.

Аммо, дар ҷиҳати солҳои 90-уми асри гузашта, методологияи илми таърих ба душвории ҷиддӣ рӯбарӯ гардид. Ин пеш аз ҳама, вобаста ба роҳҳои Иттиҳоди Шуравӣ

ва дар канор мондани методологияи ягонаи марксист-ленинӣ, ки дар замони шуравӣ байни назарияи ҷомеашиносии коммунизми илмӣ ва методологияи таърих фарқияти ҷиддиеро ба миён намегузошт, ба вуқӯи омад. Ба замми он дар байни таърихшиносони касбӣ низ аз ибтидо тамоюле ҷой дошт, ки онҳо наметавонанд қомилан тобеи ягон сохтори муқарраршудаи назариявии илми таърих бошанд. Ин буд, ки дар байни таърихшиносон таваҷҷуҳ ба масоили эҳсосӣ (сенсатсионӣ), «мавзӯоти доғи рӯз», «лаққаҳои сафед», риоя накардани принципу методҳои илмӣ, нусхабардории назария ва методологияи мактабҳои гуногуни хориҷӣ ба миён омад. Танҳо пас аз миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта дар паҳноии пасошуравӣ ба методологияи илмӣ таърих, роҳҳо ва усулҳои муносири илмӣ-таҳқиқотӣ аз нав таваҷҷуҳ ба миён омад ва дар ин самт асару мақолат ва васоити зиёди илмӣ таълимӣ ба ҷоп расиданд.

Дар таърихшиносии шуравӣ тоҷик, ки ҷузъи таркибии мактаби ягонаи таърихшиносии шуравӣ буд, низ ин раванд ба мушоҳида мерасад. Муаррихони шинохтаи тоҷик низ то ибтидои замони соҳибистиклолӣ ба баррасии масоили назариявӣ методологӣ даст надовштанд ва дастуру муқаррароти аз марказ муайяншударо риоя менамуданд. Аммо, муаррихони шинохта, аз ҷумла устод Садриддин Айний ва академик Бобочон Ғафуров дар доираи ҳамон ҷаҳорҷӯбаи муқарраршудаи назариявии замони шуравӣ тавонистанд андешаву биниши илмӣ худро ба дифои манфиатҳои миллӣ, қорқарди консепсияи илмӣ таҳқиқи таърихи ҷандинҳазорсолаи халқи тоҷик равона намоянд ва дар ин самт ба таълифи асарҳои илмӣ бунёдию мондагори муваффақ шаванд. Ин таҷрибаи устодон минбаъд низ аз тарафи муҳаққиқони варзидаи таърихи халқи тоҷик, пеш аз ҳама А.А. Семёнов, М. С. Андреев, З.Ш. Раҷабов, Б.И.Искандаров, Б.А. Литвинский, А.М. Мухторов, Н.Н. Неъматов, Р.М. Масов, Ғ. Ҳайдаров, В.А. Ранов, Ю. Ёкубов, Н. Нурҷонов, Р. Абулҳаев, М. Бобоҳонов, А. Ҷалилов, Ҳ. Пирумшоев, Н. Ҳотамов ва дигарон идома ёфт.

Ҷунбиши ҷиддӣ дар таърихшиносии тоҷик аз миёнаи солҳои 80-уми асри гузашта ибтидо гирифта, дар замони соҳибистиклолӣ вусъати ниҳоят тоза пайдо намуд. Махсусан, дар ин самт фаъолияти маркази калонтарини илмӣ-таҳқиқотӣ таърихи халқи тоҷик – ИТБМ ба номи А.Дониши АМИТ бештар назаррасаст. «Муҳаққиқони Институт аз оғози таъсисёбиаш то ба имрӯз, - таъкид намудаанд Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми табриқотӣ худ ба ифтихори 60-солагии ин маркази илмӣ (соли 2011), - омӯзиши масъалаҳои мубрами илми таърихнигориро касб намуда, ба хошти тантанави ҳақиқат ва адолати таърихӣ асарҳои зиёди бунёдиро ба риштаи таҳқиқоти ҷиддии илмӣ кашидаанд» [19,3].

Яке аз муҳаққиқони варзида ва соҳибмактаби ин маркази илмӣ, академик, доктори илмҳои таърих, профессор Раҳим Масович Масов махсус меёбад. Раҳим Масович муддати 57 сол аз лаборанти одии пажӯҳишгоҳ то ба дараҷаи академикӣ ва сарвари муассисаи маркази илмӣ – таҳқиқотӣ расида, дар ташаккул ва рушди таърихнигорӣ миллӣ ва ҷун сарвари пажӯҳишгоҳ - 27 сол дар тайёр намудани мутахассисони касбии илми таърих нақши бориз гузоштааст.

Доир ба мазмуну муҳтавои қорҳои илмӣ- таҳқиқотӣ ва фаъолияти академик Раҳим Масов мақолаву рисолаҳои зиёде ба таъй расидаанд, ки паҳлуҳои гуногуни пажӯҳишоту фаъолияти ўро мавриди таҳлил қарор додаанд. Биноан, мо бештар ба нақш ва мавқеи ин олими шинохта дар самти баррасии масоили назариявӣ методологӣ илми таърихшиносии миллӣ ва ташаккули таърихнигорӣ тоҷик таваҷҷуҳ менамоем.

Маълум аст, ки академик Раҳим Масов ба илми таърихшиносӣ ҳамчун таърихнигори касбӣ (историограф) ворид гаридида, дар ин самт ҷандин таҳқиқоти ҷолибу назаррасро ба анҷом расонидааст. Ю.С. Малтсев фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ академик Р. Масовро таҳлил

намуда, таъкид менамояд, ки воридшавии принципи ҳақиқатнигории воқеияти таърихӣ ба мактаби таърихшиносии тоҷик аз миёнаҳои солҳои 70-ум - то миёнаҳои солҳои 90-уми асри гузашта, яъне аз асари «Таърихнигории Тоҷикистони шуравӣ» (1978) то китобҳои «Тоҷикон: таърих бо муҳри «комилан махфӣ» (1995) ва «Тоҷикон: фишороварӣ ва омехташавӣ» (2003)-и академик Раҳим Масов ба вуқӯ омадааст [10,9]. Бояд таъкид намуд, ки дар ин байн ва баъдан низ асарҳо ва мақолаҳои дигари олим, ки ҳар яке дар рушди таърихнигории миллӣ нақши муассир гузоштаанд, ба таъб расидаанд, аммо таҳқиқоти номбаршуда мақом ва нақши хосро соҳиб мебошанд.

Воқеан, яке аз принципҳои асосии нигориши илмӣ академик Р. Масов дар ҳама таълифоташ ин инъикоси воқеияти таърих хоҳ ширин бошад ва хоҳ талх маҳсуб меёбад, зеро бо ибораи мардумӣ «Ватан ва модарро интиҳоб намекунанд». Асару мақолот ва роҳи тайкардаи илмӣ академик Р. Масовро профессор Ҳ. Пирумшоев ба шакли пурратар дар мақолаи хеш бо номи «Муборизи ҳастанопазир барои ҳақиқати таърих» [20] таҳлил намуда, симои воқеии муҳаққику шахрванди ватандӯст ва самтҳои фарогири ҷаҳонияти илмӣ ўро нишон додааст, ки яке аз онҳо масоили умдаи назариявӣ ва методологии таърихшиносии тоҷик мебошад.

Масоили назариявӣ ва методологии илми таърих дар ҳамаи асарҳои академик Р. Масов, албатта дар доираи ҷаҳорҷӯбаи муқаррарнамудаи илми замон мушоҳида мешавад. Вале ҳамчун таърихнигори касбӣ ў дар таҳқиқоташ аз қадравии нодуруст шарҳ додани воқеияти таърихӣ, пояи илмӣ надоштани бархе хулосаву андешаҳо, аз мадди назар дур мондани паҳлуҳо ва ё масъалаҳои алоҳидаи илм чашм наметӯшид. Ин агар аз як тараф вазифа ва ҳадафи илми таърихнигорӣ ва ў ҳамчун таърихнигори касбӣ бошад, аз ҷониби дигар риояи принципи асосии ҳақиқатнигории воқеияти таърихӣ буд. Ҳанӯз соли 1989 академик Р. Масов тавассути мақолаҳои «Бозсозӣ ва баъзе масъалаҳои муносибати миллӣ» [13] ва «Фарёди қурбонӣ: нидо аз саҳфаи таърих» [16], инчунин чанд мақолаи дигар доир ба баъзе ҷеҳраҳои таърихӣ ибтидои давраи шуравӣ дар маҷаллаву рӯномаҳои ҷумҳуриявӣ доир ба масоили мубрам ва умдаи таърихнигории миллӣ, зарурияти ба тарзи очил омӯштани баъзеи онҳо масъалагузорӣ менамояд.

Дар ин навиштаҳо академик Раҳим Масов огоҳ менамояд, ки дар таърихи давраи шуравии халқи тоҷик номҳо, давраҳо ва падидаҳои ҳастанд, ки аз онҳо на танҳо доираи васеи хонандагон, балки ҳатто онҳое, ки тибқи вазифа ба таҳқиқи таърихи ин давра машғуланд, кам оғай доранд [16, 123]. Аз ин рӯ, зарур ва ҳатмист, ки дар раванди вусъати пажӯҳишҳо ва баланд бардоштани сатҳи донишҳои таърихӣ дар байни ҷомеа тадбирҳои ҷиддӣ ва мушаххас бояд андешид ва яке аз вазифаҳои муҳимми муаррихӣ тоҷик низ дар иҷрои ҳамаи масъалаҳо зохир меёбад.

Зарур ба таъкид аст, ки дар охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта, тавачҷӯи ҷомеаи кишвар низ ба таърих, таърихнигорӣ ва, махсусан ба саҳифаҳои таҳқиқ наёфтаи он ниҳоят зиёд гардида, аҳли зиё, дӯстдорони таърих низ дар баррасии он хеле ҷаҳолона ширкат менамуданд. Ҷомеаи кишвар ҳар чи бештар ва зудтар меҳост доир ба масъалаҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик, махсусан масоили доғи рӯз, ба мисли заминаҳои давлатдорӣ тоҷикон, таърихи оғози сохтори давлатдорӣ шуравӣ, марзбандии миллию худудӣ ва хиёнатҳо ҳангоми ин тақсмот, аз даст додани марказҳои калони иқтисодиву фарҳангӣ, поймолсозии ҳукуқи тоҷикон ва забони тоҷикӣ ҷавоб пайдо намояд.

Дар ин росто пажӯҳишҳои академик Раҳим Масов, ки аз ибтидо ба таърихнигории ҷомеаи шуравӣ дар Тоҷикистон, махсусан масоили миллӣ ва ҳалли он бахшида шуда буданд, дар байни аҳли ҷомеа бештар нуфуз ва мақоми вежа пайдо карданд. Махсусан, се рисолаи ба масъалаи миллӣ ва тақсмоти марзӣю худудӣ соли 1924 бахшидаи олим, ки баъдан дар

шакли китоби ягона бо тағйироту иловаҳои ҷиддӣ нашр гардид [15], дар ҷумҳурӣ ва берун аз он аз тарафи мутахассисон баҳои сазовор гирифт.

Баробари асарҳои калонҳаҷм ва бунёди академик Раҳим Масов як силсила мақолаҳои илмӣ доир ба масоили умда ва амалии таърихнигорӣ муосири миллӣ таълиф намудааст, ки як бахши онҳо дар маҷмӯаи алоҳидаи «Масоили мубрами таърихнигорӣ ва таърихи халқи тоҷик» [11] рӯи ҷопро дидаанд. Махсусан, мақолаи «Доир ба баъзе масоили методологии таърихнигорӣ муосири халқи тоҷик»-ро, ки соли 2004 навишта шудааст, метавон ба шакли намуна овард. Дар ин таълифоти худ олим доир ба мақоми илми таърихнигорӣ дар низоми илмҳои ҷомеашиносӣ, ҳадаф ва вазифаҳои аслии он сухан намуда, историографияро ҳамчун илме, ки инъикоси субъективонаи воқеияти таърихӣ бавуқӯмада аз ҷониби наслҳои гуногуни муаррихон меномад. Муаррих на танҳо ҳаводиси таърихро тасвир менамояд, балки тавассути он фаҳмиш, ҷаҳонбинӣ ва андешаи ҳамон табақаи аҳолие, ки худ мансуб ба он аст, инъикос менамояд. Таърихнигорӣ ҳамеша дар худшиносӣ ва ҳувиятсозии аҳли ҷомеа, махсусан дар муборизаи идеологияи миллӣ ба муқобили таҳрифу бофтаҳои ғайриилмӣ таърихи воқеӣ нақши муассирро соҳиб мебошад. Бавижа, имрӯз, ки дар фазои пасошуравӣ таърихбофӣ таърихсозӣ ба авҷи олии худ расидааст, инқору беасолат будани онро танҳо таърихнигори касбӣ метавонад ифшо созад. Асосан, -таъкид менамояд академик Раҳим Масов, - таҳрифи таърих «барои истифодаи дохилӣ» манфиат дорад ва он комилан ба ҳақиқати воқеияти таърихӣ, реализми таърихӣ пайвастагӣ надорад. Аз ин рӯ, вазифаи таърихнигор нисбат ба таърихшинос комилан фарқ дорад ва дорои хусусиятҳои хоси таҳқиқотӣ мебошад. Яке аз талаботи асосии таҳқиқоти таърихнигорӣ ва таҳлили асари илмӣ таърихӣ ин ба инобат гирифтани се ҷанбаи муҳим – таҳлили иҷтимоӣ-сиёсӣ, риояи принципҳои аслии таърихнигорӣ ва асосҳои назариявӣ-методологии он мебошад. Ба андешаи олими шинохта асосҳои илмӣ таърихшиноиро се принциби муҳим -хронологӣ-проблемавӣ, биографӣ ва хронологӣ - мавзӯӣ ташкил медиҳанд, ки онҳо бештар дар пайвастагӣ бо ҳам вобаста ба ҳадафи таҳқиқот истифода мешаванд [11, 18-23].

Академик Раҳим Масов дар мақолаи «Масоили мубрами таърихнигорӣ муосири тоҷик» [12] (соли 2004) гурӯҳи масоили умда ва ҳалталаби назариявӣ методологии илми таърихи тоҷикро пеш мегузорад, ки бархе аз онҳо пас аз ба даст овардани истиклоли давлатӣ ба миён омадаанд. Ё таъкид менамояд, ки омӯзиш, таҳқиқ ва ҳатто тадрису муаррифии таърихи бойи халқи тоҷик аз замони қадимтарин то имрӯз вобаста ба ҷой доштани масоили зиёди ҳалли ҳудро наёфта, баҳснок ва масъалаҳои мубоҳисавӣ равиши комилан дигарро талаб менамояд. Мутаассифона бархе аз ҳаводиси таърихӣ яктарафа, нопурра ва ҳатто таассубкоронаю дар заминаи «меҳанпарастии бардурӯғ» таҳлил шудаанд. Ҷанбаҳои ниҳоят муҳимми ҷамъиятию сиёсии таърихи халқи тоҷик, ҳаводису падидаҳои ҷудогонаи таърихӣ, аз ҷумла асосҳои ташаккули давлатдорӣ миллӣ ва марҳалаҳои он, марзбандии миллию ҳудудии соли 1924 дар Осиёи Миёна, мубориза ба муқобили ҷараёнҳои гуногуни тоҷиксӯзӣ, пеш аз ҳама туркпарастӣ, нақши воқеии ҷадидон дар таърихи халқи тоҷик, этногенези тоҷикон ба таври зарурӣ таҳқиқи ҳудро наёфтаанд. Дастовардҳои бунёдии таърихнигорӣ шуравии тоҷикро инқор накарда, мо бояд оқибатҳои ғоҷабора баъзе аз ҳаводис ва қарорҳои расмӣ давлатию хизбӣ, усулҳои идоракунии ибтидоӣ-маъмурии шуравиро барои халқи тоҷик ва Ҷумҳурии Шуравии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор диҳем. Баробари он зарурияти таҷдиди назар намудани таърихи давраи гузариш аз ҷомеаи тошуравӣ ба ҷомеаи шуравӣ, таърихи давраи ҶБВ ва пасазҷангӣ то пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ, раванд ва оқибати амалишавии сиёсати миллии шуравӣ дар минтақа ва ҷумҳурӣ ва, умуман бурду бохти таърихи давраи шуравии халқи тоҷик ба миён омадааст [12,28-29].

Академик Раҳим Масов на танҳо доир ба масоили умдаи давраи навтарини халқи тоҷик ва масоили ҳалталаби он, инчунин нисбат ба сатҳ ва дараҷаи таҳқиқи таърихи тошуравии халқи тоҷик низ иброи андеша намуда, таъкид менамояд, ки дар асарҳои илмӣ ба таърихи давраи қадим ва асрҳои миёна бахшидашуда низ ҳамоҳангии ҷиддӣ, қавравӣ, ҷавобгарӣ, ҷавобгарӣ ва таҳлилҳои зиёди рӯякӣ ҷой доранд. Баъзе аз ба ном муҳаққиқон, - таъкид менамояд академик Р. Масов, - далелҳои манобеи таърихиро барои таърифи андешаи худ мувофиқ месозанд ва ё аз далели инкоркунандаи мавқеи худ қаноатманд шуда ба ғӯшаи фаромӯшӣ мепартоянд. Дар натиҷаи чунин рафтор инъикоси таърихи воқеӣ дар як қаноатмандона ва ба ҷои он «композитсияи сунъии ташкилқарда» ба даст меояд [14,31].

Ба андешаи олимони шинохта дар радиои бисёр аз масоили ҳалталаб ҳоло ҳам таърихи қомилӣ давлати Сомониён, таърихи ташаккули халқи тоҷик, пайдоиш ва рушди забони тоҷикӣ ва пайвастагии он бо забони қадим ва асрҳои миёнагии форсӣ, дар алоҳидагӣ аз Эронӣ Афғонистонӣ имрӯза омӯхтани этногенези тоҷикон, таърихи фарҳанги халқи тоҷик аз замони қадим то имрӯз, таърихи илму ҳунари халқи тоҷик, масъалаи сортҳо, раванди тадриҷан азхудкунии таърихи мероси фарҳангии тоҷикон аз ҷониби олимони сиёсатмадорони кишварҳои ҳамсоя таҳқиқоту омӯзиши қомилтару васеътарро талаб менамоянд [12, 31-43].

Ҳамин гуна масоили дигари ҳалталаб ва вазифаҳои аввалдараҷаи таърихнигорӣ миллии дар мақолаҳои «Ташаккул ва рушди миллии тоҷик» (соли 1999), «Бобочон Ғафуров доир ба андеша ва сиёсати муҳожиркунонии дохилӣ» (соли 1999), «Давлати Сомониён - саҳифаи беҳири таърихи халқи тоҷик» (соли 1999), «Таҳриф ва тасарруфи таърихи гузаштаи халқи тоҷик» (соли 2003) ва асосҳои инҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Олимони варзида масоили зиёди ғуногун, бавижа назариявӣ методологиро таҳлил намуда, ҳулола мекунад, ки агар дар давраи гузашта, яъне замони шуравӣ муаррихон дар зерини идеологии маҷбур буданд далелҳои ҷиддӣ таърихиро мутобиқ ба идеологияи ҳукмрон намуда, тасвири дарҳост ва ё дастуршударо пешкаш намоянд, пас аз қаноат рафтани идеологияи ҳукмронӣ фишангҳои он онҳо қомилан ба ғӯшаи дигар, пеш аз ҳама таҳрифи таърих, муқобили, таърихсозӣ, нусхабардории сарчашмаҳо, азхудкунии таълифоти дигарон, тақдирӣ манобеъ ва таҳқиқоти қайҳо маълумбудаи замони гузашта ва дигар аъмоли ношоиста гузашта, дастовардҳои аслии муҳаққиқони пешинаро ноҳиди мегиранд [14, 71].

Пас аз пош ҳурдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ташкил ёфтани ҷумҳурии мустақил, таърих ва масоили таърихӣ ба яке аз вазифаҳои муҳими амалӣ намудани сиёсати муғризонӣ роҳбарони ин давлатҳо гардид. Махсусан, дар Осиёи Миёна зиммидорони вақт зиёдтар ба ин қор даст заданд ва ба ҷои таълифи асарҳои илмӣ таърихӣ ба таҳрифи ғаразмандонаи он машғул шуда, рисолати таҳқиқгарӣ асилро ба ғӯшаи фаромӯшӣ партофтанд ва ҳудуд меросҳои таърихи фарҳанги дигарон, баҳусус тоҷикон намоиш мебуданд, ки имрӯз низ идома дорад. Дар ин «тақсироти мерос» баробари асарҳои зиёди бепоён ба ном илмӣ, инчунин шабакаи ҷаҳонӣ Интернетро низ моҳирона ба манфиати ҳеш истифода менамоянд. Академик Раҳим Масов ба ин таҳқиқгарони аз таърихи воқеӣ беҳабар ҷавобҳои мушаххасу илмӣ дода, воқеияти аслии таърихи тоҷиконро бо далелу асноди мӯтамад дастраси умум мебардорид. Бояд гуфт, ки миллатдӯстӣ ифтихор аз таърихи ниёгони ҳудуд академик Раҳим Масов на бо даст задани таърихи мақоми халқҳои дигари минтақа, балки воқеъбинона ва бо эҳтироми ҳама нисбат ба онҳо баён менамуд. Ин аз фарҳанги баланди паҳлуҳандагии устод Раҳим Масов ғувоҳӣ мебард. «Академик Раҳим Масов «даштҳои ҳудуд рифъат бахшида, қўҳҳои дигаронро даст назда» (таъбири шоирӣ шаҳри қазоқ Олжас Сулаймонов) мӯтамад ва асосманд, бо мадорики яқинву яқинҳои таърихӣ, бо иқтибосҳои пурдонтарин ҳоваршиносони ҷаҳоншумул, далелҳои қотеъи ҳаттиву бостоншиносӣ, мавод

ва асноди сарбамӯҳри сандукбанди таърихӣ собит мекунад, ки он ҳама китобҳои сохтагӣ ва мурдаҳун фарсахҳо аз илми истинодӣ ва истидлолӣ дур будаанд» [9, 6; 22, 12].

Ҳамин тавр, академик Раҳим Масов бо баррасии масоили назариявӣ методологӣ, муайян намудани вазифаҳои аввалдараҷаи таърихшиносӣ, интиҳоби мавзӯю самтҳои асосии таҳқиқ дар давраи ниҳоят ҳассоси гузариш аз ҷомеаи шуравӣ ба замони соҳибистиқлолӣ, ҳимояи илми таърих ва риояи принципҳои асосии он бо асару мақолоти зиёди хеш ва ҳамчун роҳбари маркази калонтарини илми таърихшиносии тоҷик нақши бориз гузоштааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Барг, М. А. Категория и методы исторической науки / М. А. Барг. – Москва: Наука, 1984. – 342 с.
2. Барг, М. А. Понятие всемирно-исторического как познавательный принцип марксистской исторической науки / М. А. Барг. – Москва: [б. и.], 1973. – 35 с.
3. Барг, М. А. Эпохи и идеи: Становление историзма / М. А. Барг. – Москва: Мысль, 1987. – 348 с.
4. Гулыга, А. В. Искусство истории / А. В. Гулыга. – Москва: Современник, 1980. – 288 с.
5. Гулыга, А. В. Эстетика истории / А. В. Гулыга. – Москва: Наука, 1974. – 28 с.
6. Иванов, Г. М. Исторический источник и историческое познание / Г. М. Иванов. – Томск: Изд-во ТГУ, 1973. – 250 с.
7. Иванов, Г. М. Методологические проблемы исторического познания / Г. М. Иванов. – Москва: Высшая школа, 1981. – 296 с.
8. Ковальченко, И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. 2-е изд. – Москва: Наука, 2003.
9. Лоиқ Шералӣ. Сухане дар бораи ин китоб: сарсухан ба китоби Р. Масов «Таърихи тоҷикон бо мӯҳри "комилан сиррӣ"» / Л. Шералӣ. – С. 6.
10. Мальцев, Ю. С. Научные исследования академика Р. М. Масова / Ю. С. Мальцев // Масов Р. Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа: статьи и выступления. – Душанбе, 2005. – С. 9.
11. Масов, Р. Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа: статьи и выступления / Р. Масов. – Душанбе, 2005. – 288 с.
12. Масов, Р. Актуальные проблемы современной таджикской историографии / Р. Масов // Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа: статьи и выступления. – С. 28–44.
13. Масов, Р. Бозсозӣ ва баъзе масъалаҳои муносибати миллӣ / Р. Масов // Ҳақиқати таърих: Саҳифаҳои ноаёни таърихи Партияи Коммунистии Тоҷикистон / таҳр. Ш. Султонов. – Душанбе: Ирфон, 1990. – С. 51–56.
14. Масов, Р. Искажение и присвоение прошлой истории таджиков / Р. Масов // Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа: статьи и выступления. – С. 71.
15. Масов, Р. Таджики: история национальной трагедии / Р. Масов. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 536 с.
16. Масов, Р. Фарёди қурбониён: нидо аз саҳфаи таърих / Р. Масов // Ҳақиқати таърих: Саҳифаҳои ноаёни таърихи Партияи Коммунистии Тоҷикистон / таҳр. Ш. Султонов. – Душанбе: Ирфон, 1990. – С. 79–92.
17. Меничиков, И. С. Введение в методологию истории: учебное пособие / И. С. Меничиков. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2015. – 7 с.
18. Могильницкий, Б. Г. Введение в методологию истории / Б. Г. Могильницкий. – Москва: [б. и.], 1989. – 175 с.

19. *Паёми табрикии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 60-солагии Пажӯҳишигоҳи таърих, бостонишиносӣ ва мардумшиносӣ Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон // Институти таърих, бостонишиносӣ ва мардумшиносӣ ба номи А. Дониш. 60 сол. – Душанбе, 2014. – 448 с.*
20. *Пирумшоев, Х. Неутомимый борец за правду истории / Х. Пирумшоев // Правда истории — его кредо. К 80-летию со дня рождения академика Р. М. Масова / отв. ред. Убайдулло Н. К. – Душанбе: Дониш, 2021. – С. 29–75.*
21. *Ракитов, А. И. Историческое познание: Системно-гносеологический подход / А. И. Ракитов. – Москва: Политиздат, 1982. – 303 с.*
22. *Убайдулло, Н.К. Академик Рахим Масов / Н.К. Убайдулло // Историк. – 2019. – № 4 (20). – С. 6–12.*

REFERENCES:

1. Barg, M. A. *Categories and Methods of Historical Sciences* / M. A. Barg. – Moscow: Nauka, 1984. – 342 pp.
2. Barg, M. A. *Epochs and Ideas: The Formation of Historicism* / M. A. Barg. – Moscow: Mysl, 1987. – 348 pp.
3. Barg, M. A. *The Concept of World-Historical as a Cognitive Principle of Marxist Historical Science* / M. A. Barg. – Moscow: [s. n.], 1973. – 35 pp.
4. Gulyga, A. V. *The Aesthetics of History* / A. V. Gulyga. – Moscow: Nauka, 1974. – 28 pp.
5. Gulyga, A. V. *The Art of History* / A. V. Gulyga. – Moscow: Sovremennik, 1980. – 288 pp.
6. Ivanov, G. M. *Historical Source and Historical Cognition* / G. M. Ivanov. – Tomsk: Tomsk State University Press, 1973. – 250 pp.
7. Ivanov, G. M. *Methodological Problems of Historical Cognition* / G. M. Ivanov. – Moscow: Vysshaya Shkola, 1981. – 296 pp.
8. Kovalchenko, I. D. *Methods of Historical Research* / I. D. Kovalchenko. – Moscow: Nauka, 1987. – (2nd ed.: 2003).
9. *Loiq Sherali. A Word on This Book: Preface to R. Masov's Book. The History of the Tajiks with the Stamp 'Top Secret'* / L. Sherali. – PP. 6.
10. *Maltsev, Yu. S. The Scholarly Research of Academician R. M. Masov / Yu. S. Maltsev // Masov R. Topical Problems of Historiography and the History of the Tajik People: Articles and Speeches. – Dushanbe, 2005. – PP. 9.*
11. *Masov, R. Reconstruction and Some Issues of National Relations / R. Masov // The Truth of History: Hidden Pages of the History of the Communist Party of Tajikistan / ed. Sh. Sultonov. – Dushanbe: Irfon, 1990. – PP. 51–56.*
12. *Masov, R. The Cry of the Victims: A Voice from the Pages of History / R. Masov // The Truth of History: Hidden Pages of the History of the Communist Party of Tajikistan / ed. Sh. Sultonov. – Dushanbe: Irfon, 1990. – PP. 79–92.*
13. *Masov, R. The Distortion and Appropriation of the Tajiks' Past / R. Masov // Topical Problems of Historiography and the History of the Tajik People: Articles and Speeches. – PP. 71.*
14. *Masov, R. The Tajiks: The History of a National Tragedy / R. Masov. – Dushanbe: Irfon, 2008. – 536 pp.*
15. *Masov, R. Topical Problems of Contemporary Tajik Historiography / R. Masov // Topical Problems of Historiography and the History of the Tajik People: Articles and Speeches. – PP. 28–44.*
16. *Masov, R. Topical Problems of Historiography and the History of the Tajik People: Articles and Speeches / R. Masov. – Dushanbe, 2005. – 288 pp.*
17. *Menshikov, I. S. Introduction to the Methodology of History: A Textbook / I. S. Menshikov. – Kurgan: Kurgan State University Press, 2015. – 7 pp.*

18. Mogilnitsky, B. G. *Introduction to the Methodology of History* / B. G. Mogilnitsky. – Moscow: [s. n.], 1989. – 175 pp.
19. *Congratulatory Address of the President of the Republic of Tajikistan, His Excellency Emomali Rahmon, on the Occasion of the 60th Anniversary of the Institute of History, Archaeology and Ethnography of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan* // *Institute of History, Archaeology and Ethnography named after A. Donish. 60 Years.* – Dushanbe, 2014. – 448 pp.
20. Pirumshoev, Kh. *Tireless Fighter for the Truth of History* / Kh. Pirumshoev // *The Truth of History – His Creed. On the 80th Anniversary of Academician R. M. Masov* / ed. Ubaidullo N. K. – Dushanbe: Donish, 2021. – PP. 29–75.
21. Rakitov, A. I. *Historical Cognition: A Systematic-Epistemological Approach* / A. I. Rakitov. – Moscow: Politizdat, 1982. – 303 pp.
22. Ubaydullo N.K. *Academician Rahim Masov* / N.K. Ubaydullo // *Historian.* – 2019. – No. 4 (20). – PP. 6–12.